

OTAZNÍKY KOLEM DRUHÉHO VYDÁNÍ HUSOVY *POSTILY* Z ROKU 1564

JAN PIŠNA

Abstrakt: Příspěvek se věnuje typografickému popisu anonymního tisku *Postily* Jana Husa z roku 1564. Protože dosud není badatelsky zpracován typografický materiál jednak norimberské tiskárny Johanna von Berga (Montanus) a Ulricha Neubera, v níž vznikla edice Husovy *Postily* v roce 1563, jednak dosud nedisponujeme obdobným badatelským zpracováním podstatně většiny tiskařů činných v druhé polovině 16. století na českých zemích, nelze zatím určit, v jaké tiskárně anonymně vydaná edice vznikla. Nahlížení této edice ale není jen hlediska typografie, užitého písma, iniciál, knižního dekoru, ilustrací, ale také se snažíme formulovat otázky: proč edice vyšla anonymně a proč byla zvolena jiná koncepce edičního přístupu oproti norimberské edici z roku 1563.

Klíčová slova: Jan Hus, anonymní edice, Norimberk, čeští tiskaři, typografie, druhá polovina 16. století.

Posledním tiskem, který za svého života stihl norimberský tiskař Johann vom Berg (†7. 8. 1563), známý také pod latinizovaným jménem Montanus, připravit do tisku a opatřit předmluvou (datována 25. 7. 1563), byla Husova *Postila* z roku 1563. Tisk nese všechny náležitě atributy tiskárny, kterou Montanus provozoval se svým společníkem Ulrichem Neuberem, a jména obou společníků nalzáme také explicitně zmíněná v impresu. O rok později vyšlo ještě jiné, textově podstatně upravené, přehlédnuté vydání Husovy *Postily* a doplněné o *Postilu* Jakoubka ze Stříbra. Problém nastává v okamžiku, kdy začneme pátrat po původci této druhé edice, sledovat typografii a změny ve skladbě textu. Současný stav bádání v oblasti typografie druhé poloviny 16. století nám sice nedovolí jasně se vyslovit, který konkrétní tiskař tuto anonymní edici realizoval, ale dává nám možnost alespoň nastolit dosud neřešené otázky.

Vzhledem k tomu, že jsme se již porovnáním obou edic Husovy *Postily* z hlediska ediční přípravy a všem paratextům věnovali zevrubně na jiném místě,¹ je proto přímo nasnadě, že tuto sondu věnujeme již čistě problematice typografické, v níž se soustředíme na aspekty užitého písma a iniciál, přihlédneme také k ilustračnímu cyklu a ozdobám, abychom se pokusili zodpovědět otázku, kdo by mohl tuto edici vytisknout.

Ve starší odborné knihovědné a literárněhistorické literatuře převládal dlouhou dobu názor, že edice z roku 1564 vznikla pravděpodobně na českém území. Argumentem pro toto tvrzení byly spíše nepřímé důkazy a domněnky. Absence jména tiskařského původce celé edice v českém prostředí zavdala důvodná podezření, že se jedná o tisk Jiřího Melantricha a tento názor nakonec vplynul do retrospektivní bibliografie Jungmannovy² i *Knihopisu českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století*.³ Ovšem tento náhled se časem přehodnotil. V průběhu edičních příprav textu Husovy *Postily* pro souborné Husovo dílo dospěl editor Jiří Daňhelka k závěru, že se jedná o edici vzniklou v Norimberku.⁴ Opíral se totiž o názor

1 PIŠNA, J. Norimberské a anonymní vydání Husovy *Postily* z let 1563 a 1564 – úvaha nad předmluvami a paratexty. In: *Husz János és a huszitizmus hatása a magyarországi*. Budapest, 2017. (v tisku)

2 JUNGSMANN, J. *Historie literatury české*. Praha: Hřivnáč, 1849, s. 108 (III č. 835)

3 *Knihopis* K03262.

4 HUS, J. – DAÑHELKA, J. (ed.). *Česká nedělní postila*. Praha: Academia, 1992, s. 20–23. V textu edice však odděluje norimberské vydání TN od dalšího vydání TP (pravděpodobně myšleno vydání pražské).

Mirjam Bohatcové, která se Melantrichem zaobírala a určila shodu mezi bordurami *Postily* 1564 a Montanovými tisky.⁵

Vyjděme nejprve z porovnání struktury obou tisků Husovy *Postily*.

fol.	edice 1563	edice 1564	fol.
A1a	Titulní list	Titulní list	A1a
A2a	Register aneb pořádek	Předmluva impresora	A2a
A2b	Předmluva na postyllu Jana Husa	Na obraz Mistra J. H. (ilustrace)	A6a
A3b	Předmluva impresorova	Život mistra Jana Husa	A6b
B1a	Jiná předmluva Mistra Jana Husy	Proti těm, ješto se domyšlejší	B7b
B1b	Na obraz mistra Jana Husy (ilustrace)	A opět k listu pana Václava z Dubé	C1b
B2a	Život mistra Jana Husy	Registrum, aneb ukazovadlo	C2a
B7a	Proti těm, ješto se domejšlejší...	Předmluva Mistra J.H.	C5b
B8a	O přijímání krve a těla páně	Předmluva M.J.H. na Postylu	C6a
I	Neděle první adventní	Neděle první adventní	I
LXVII	Konec prvního dílu	Konec prvního dílu	CXVIII
I	Druhý díl	Druhý díl	I
CLVI	Vejkład Mistra Jana Husy na Pašiji	Konec postyly	CXIX
	Počínají se vejkladové na Evangelia, ... slavnostech a svátkův...	Vejkład M. J. Husi na Pašii	CXXX
CCXIIIb	Konec Postyly	Počínají se vejkladové na svátky	CXXXVIIIb
CCXVII	Traktát o šesti bludech	Na den večere páně	CLXXVIIb
CCXXXIIb	Zrcadlo větší	Sedm epištol od M.J.H. v žaláři	CCXV
CCXXXVIIIb	Traktát o sedmi smrtelných hříších	List pánův	CCXXIb
CCXLIII	Pět epištol od Mistra J. H. v žaláři; šestý list od pánův	Konec	CCIII
CCXLIX	Traktát menší o manželství	Postila Jakoubka ze Stříbra	
CCLI	Traktát od úmrtí		
CCLIII	Krátký a užitečný výklad na dvanácte článkův		
CCLXIb	Konec		

Jak je patrné, kompozice obou edic se značně liší a obě podporuje to tvrzení, že edice 1563 a edice 1564 vznikaly na zcela odlišných edičních přístupech. Jaký byl důvod v tak krátké době poskytnout českým čtenářům dvě odlišné knihy téhož autora? Z hlediska českého knihtisku 16. století se vskutku jedná o unikátní případ. Možný důvod jsme se již snažili interpretovat v tom smyslu, že edice z roku 1563 z norimberské tiskárny svou snahou po úplnosti vědomě navazuje na předešlou latinskou edici z roku 1558, kdežto edice z roku 1564 sleduje

5 Daňhelka vycházel z poznatků uvedených v článku BOHATCOVÁ, M. Böhmsche Buchillustration des 16. Jahrhunderts. In: *Gutenberg-Jahrbuch 1986*, s. 17–34. Bohatcová své poznatky k problematice tisku *Postily* 1564 kompletně shrnula v antologii BOHATCOVÁ, M. *Obecné dobré podle Melantricha a Velešlavínů*. Praha: Karolinum, 2005, s. 70.

a přímo ideologicky navazuje na vývoj české utrakvistické homiletiky. Tím, že edice 1564 nabídla jako součást knihy text *Postily* Jakoubka ze Stříbra,⁶ postavila vedle sebe dvě nejdůležitější osobnosti utrakvistu a usouvztažnila text Jakoubkovy *Postily* jako navazující a rozvíjející text Husovy *Postily*.⁷

Daňhelka ve své předmluvě k novodobé edici Husovy *Postily* skutečnost, že obě edice jsou rozdílné, ze svého úzce vymezeného textologického hlediska vůbec nezmiňuje, byť jako první pochopil, že u edice z roku 1563 se vlastně jedná o „jednosvazkový soubor českých Husových spisů“.⁸ Zároveň se také jako jeden z prvních vyjádřil k vzájemnému poměru mezi jednotlivými edicemi: „obě vydání považujeme za jeden text [*Postily*, doplnil JP] ve dvou nevýrazně odlišných variantách...“⁹

Vraťme se nyní zpět k anonymní edici z roku 1564. Tisk je realizován v zrcadlu sazby 225×140 mm. Jak si na následujících řádcích ukážeme, od edice 1563 se liší použitým písmem, iniciálami, typografickým provedením titulního listu, užitými bordurami, dekorem a v neposlední řadě také štočky s novozákonním cyklem.

Jako vyznačovací písmo užívá frakturu č. 1 (tzv. Gebetfraktur) pro nadpisy u jednotlivých nedělí a svátků, frakturu č. 2 pro text perikop a frakturu č. 4 pro interlineární různorodění a doplňky k perikopám. Pro sazbu samotného textu Husových kázání byl použit velký švabach č. 1, mimo shora uvedenou frakturu je také na titulním listu, margináliích a pod vyobrazením Husa na hranici od Mistra MS užit ještě švabach č. 3A. V latinských citátech, latinských margináliích a nadpisech je v konkrétních případech užitá antikva č. 9D.¹⁰

Postila 1564 oproti edici z roku 1563 užívá diakriticky značené Ž (například u živého záhlaví slova Život v první složce) ve fraktuře č. 3. Z hlediska sazby se edice 1564 odlišila přidáním předmětového rejstříku pro rychlou orientaci v textu, což se v důsledku projevilo také v členění odstavců. Každý odstavec tedy má své označení „in margine“ podle písmen abecedy, k němuž sazeč použil majuskule švabachu č. 1. Dalším nápadným rozdílem v užitém písmu jsou klíčky nad minuskulemi fraktury č. 1 (u písmen n, m, l, h).¹¹

Také iniciály jsou zvoleny zcela odlišně. Zatímco edice 1563 užívala v textu převážně antikvové kapitály v rámečku s putty či jinými figurálními výjevy na jemně šrafovaném pozadí, tak pro *Postilu* 1564 jsou užitý téměř výhradně manupropriové iniciály ve volném prostoru, jen v několika případech je písmeno W sázeno jako plná verzála v rámečku se zoomorfním motivem na pozadí (pes, ptáci) a písmeno E s ornamentem na vodorovně šrafovaném pozadí. V úvodních paratextech jsou užitý velké, syté, částečně konturované manupropriové iniciály P (70×70 mm), Z (70×67 mm), A (80×85 mm), M (70×70 mm).

Z hlediska provedení samotné stránkové sazby lze rozdíly mezi edicemi hledat jen v několika bodech. Předně nalézáme jiný způsob vysázení textu perikop, jak jsme se již výše zmínili. Sazeč edice z roku 1563 text sází „in continuo“ a dodatky dává „in margine“, kdežto sazeč

6 Problematikou Jakoubkovy *Postily* se již zaobíral Ota Halama, který prokázal textové úpravy oproti rukopisným textům, jež text redukuje až tak, že výsledný tisk je spíše „výborem či čítankou, vzešlou z nějaké Jakoubkovy celoroční postily z 20. let 15. století“. Viz HALAMA, O. Jakoubkovy české postily. In: *Jakoubek ze Stříbra: texty a jejich působení*. Praha, 2006, s. 198–199.

7 PIŠNA, J. Norimberské a anonymní vydání Husovy *Postily* z let 1563 a 1564...

8 HUS – DAÑHELKA, *Česká nedělní postila*, s. 20.

9 TAMTÉŽ, s. 21.

10 VOIT, P. Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století. In: *Bibliotheca Strahoviensis 10*. Praha: Strahovská knihovna, 2011, s. 105–193.

11 Sada norimberských tiskařů tato písmena obsahovala, ale také v Čechách a na Moravě bychom takové klíčky nad m, n, l, h, dlouhém s našli u Melantricha. Jak napovídá sazba Prefátova tisku *Cesta do Benátek*, tak také Kozlova tiskárna měla v kasách takto upravené písmo (včetně písmena u). Obdobně upraveným písmem disponuje Güntherova edice překladu Josefa Flavia z roku 1553.

edice z roku 1564 volil zanesení těchto poznámek interlineárně. To však vedlo k nárůstu celkového rozsahu textu, což vedlo sazeče k určité racionalizaci sazby, proto ty perikopy, které neměly poznámky, jsou sázeny opět „in continuo“.

Další rozdíl v sazbě zapříčinilo převzetí původního rejstříku dle českých rukopisů Husových *Postil* a členění po sobě jdoucích odstavců v textu dle písmen abecedy. Tím byla posílena vazba výsledného tisku edice na původní rukopisnou tradici a domácím územ v užívání *Postily*, která stále byla živá, jak je vidno, ještě v druhé polovině 16. století. Norimberská edice 1563 toto praktické hledisko zacházení s textem nezohledňovala a tento fakt opět posiluje domněnku, že edice 1564 vznikla na našem území.

Postila z roku 1563 se použitím dvou bordur monogramisty MS pro první a druhý díl zařazuje po bok zmíněných edic Lutherových a Dietrichových postil, z čehož lze také vyčíst, že edici s Husovým textem norimberští tiskaři včleňovali do určité ediční řady. Úprava titulního listu v edici 1564 je však zcela jiná. Předně využívá červeno-černé typografické zvýraznění sazby titulního listu a následně pro druhý díl a Jakoubkovu postilu užívá stejné bordury monogramisty CK.¹² V tomto ohledu je nutné zmínit, že podobnou, ale v detailech zcela odlišnou borduru vytvořenou monogramistou GW¹³ využívala norimberská tiskárna ještě Montanových dědiců po principálově smrti. Tento detail sice neunikl Bohatcové, ale vedl ji k zjevně nesprávným závěrům.

Máme-li se nyní vyslovit k tomu, kdo mohl být tiskařem edice Husovy *Postily* z roku 1564, je nutné se podívat jednak na složení dnes postřehnutelného písmového složení fundu jak Montanovy norimberské tiskárny, jednak na vybavení českých tiskáren druhé poloviny 16. století. V případě tiskáren fungujících na území Čech a Moravy v roce 1564 přicházejí v úvahu tiskaři Jiřího Melantricha z Aventina, Jana Kozela a Tomáše Mitise, Šebestiána Okse, Jana Kantora Hada, Jana Jičínského st. a na Moravě působícího Jana Günthera. Z hlediska písma užitého v samotném tisku lze tuto skupinu eliminovat jen na ty, kteří používali shodnou norimberskou velkou frakturu: Melantrich, který ji získal od Netolického, Günther, který si ji přivezl z Norimberka na Moravu, Kantor Had si ji přenesl také z Norimberka do Prahy, připočíst musíme také Oujezdeckého a Tiskárnu bratrskou v Ivančicích.

Jako první můžeme vyloučit, že by se v edici 1564 jednalo o stejnou frakturu č. 1 užitou v edici 1563, což nás vede k vyřazení této norimberské tiskárny jako možného původce edice 1564. Montanovo písmo s českou diakritikou přitom zůstalo v Norimberku, neboť se jím prokazatelně tiskla i Spangenbergova *Postila* z roku 1566. Jen na okraj uvedme ještě jeden argument. Pro Montanovu velkou frakturu je příznačná diakritika rombickou tečkou s vytaženým dolním cípem dolů nad písmenem v platnosti háčku (dobře patrné je to u písmena ř, které však měl ve velmi omezeném počtu, jelikož toto písmeno často nahrazuje spřežkou rz). Edice z roku 1564 však používá diakritické znaménko písmena ř vycházející také z rombické tečky, ale s vytaženým pravým okrajem do tvaru háčku. Pokud jde o distribuci písmena ř ze sady fraktury č. 1 edice 1564, lze se vyjádřit v tom smyslu, že bylo v dostatečném počtu a sazeč se nemusel uchýlovat k nahrazení hlásky spřežkou (až na výjimky přizpůsobení délky řádku kvůli pravému okraji sazby). Na základě tohoto srovnání se tedy naše pozornost přesune k srovnání fraktury výše vytypovaných tiskáren. Shodnou diakritiku, jakou měla Montanova tiskárna, drželi také Kantor Had, zato v Güntherově

¹² VOIT, P. *Encyklopedie knihy*. Praha: Libri, 2008, s. 166.

¹³ Jednalo se o edici Dietrichova tisku *Summaria oder die gantze Bibel 1570 a 1574*, v letech 1546 a 1550 byla užitá jiná bordura. K monogramu GW více možností nabízí NAGLER, G. K. *Monogramisten*. III. Bd. München: Hirth, 1919, s. 143–146.

a Melantrichově fundu byla diakritika háčku tvořena oběma způsoby: rombickou tečkou i samotným háčkem.

Totéž platí o stupních švabachu v edici 1564, které jsou v minuskulách opatřeny diakritickými znaménky v úplnosti (háček, čárka, kroužek). Ale to již byla pro české tiskaře druhé poloviny 16. století běžná praxe.

V edici 1564 se užívá naprosto rozdílný ilustrační doprovod s výjev z Kristova života, kterým se liší nejen od edice z roku 1563, ale také od všech ostatních Montanových a Neuberových postil. Norimberská tiskárna opatrovala své tisky postil stále stejným novozákonním cyklem. Konkrétně se jednalo o Lutherovy postily (*Kirchen Postilla* 1560, *Haußpostil* 1549, 1554, 1555, 1558 a další), Dietrichova *Kinder Postilla* (1549, 1558, 1565) a také o Spangenbergovy velké *Postily české* (1557, 1566).¹⁴

Ilustrační cyklus edice 1564 vykazuje všechny prvky návaznosti na práce wittenberské dílny Lucase Cranacha staršího či jeho kopistů. Současný stav poznání knižní ilustrace druhé poloviny 16. století nám zatím nedovolí podat veškeré informace k původu těchto štočků a vyčerpávající přehled jejich distribuce v bohemikálních tiscích v této době. Přesto se pokusíme zde poznamenat jen několik konkrétních zjištění. V edici 1564 je užito celkem 71 ilustrací, přičemž některé štočky jsou použity opakovaně. Zvláště je důležité zmínit jejich rozmístění mezi tři samostatně foliované části, z nichž se celá edice sestává.

První část Husovy *Postily* obsahuje kromě Husova upálení od monogramisty MS ještě celkem 28 štočků z novozákonního cyklu. Druhý díl, oddělený celostránkovou bordurou monogramisty CK použitou na titulním listu, obsahuje celkem 37 štočků, přičemž některé se opakují z předchozí sady otiskované v prvním díle a dva závěrečné štočky jsou z odlišné sady s jinými rozměry. V třetím dílu svazku jsou jen dva štočky a titulní bordura monogramisty CK, která celou část uvádí.

Ilustrační novozákonní cyklus je povětšinou v rozměru 105 až 107 mm výšky a 138 až 140 mm šířky, přičemž všechny spojuje stylově shodné pojetí s výraznou Kristovou svatozáří v rombickém tvaru. Jen některé štočky jsou opatřeny monogramem řezáče (HF, CE, JQ, CK, ST).¹⁵ Pouze jediný štoček monogramisty CE se vymyká z novozákonního cyklu, neboť zobrazuje podávání eucharistie před oltářem jako ilustrace ke kázání na svátek večere Páně. Kněz vlevo podávající hostii muži (Martin Luther), vedle něj vpravo stojící kněz podávající kalich ženě (Jan Hus), za nímž stojí muž (Filip Melanchthon).

Lze uvažovat o tom, že se může jednat o adaptaci díla *Podávání eucharistie z rukou Luthera a Husa pro saská knížata* Johannovi I. Neústupnému a Friedrichovi III. Moudrému, za nimiž stojí Johann Friedrich I. a další příbuzní, které bývá tradičně připisováno okruhu Lucase Cranacha staršího.¹⁶ Další inspiraci bychom mohli hledat v dřevořezu Lucase Cranacha mladšího *Přijímání protestantů a sestup do pekel katolíků* (vzniklý kolem 1540). Výjimku tvoří také už dvě vyobrazení monogramisty VS (Virgil Solis) s výjev z života Panny Marie (o rozměrech 118×80 mm),¹⁷ zařazené na závěr druhé části Husovy *Postily*.

14 VD 16 L 5628, 5628, 4847, 4854, 4856, 4857; VD 16 D 1576, 1577, 1580; Knihopis K15578, K15579.

15 VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 352, 152–153, 166, 831.

16 HORNÍČKOVÁ, K. – ŠRONĚK, M. *Umění české reformace*. Praha: Academia, 2010, s. 301–302 (Martinou Šarovcovou zpracovaný popis štočku, atribuce Saský mistr 4+, činný v letech 1554–1580).

17 UBISCH, E. *Virgil Solis und seine Biblischen Illustrationen für den Holzschnitt*. Leipzig: Rahm und Seemann, 1889.

Z faktu, že 11 vyobrazení použitých v Husově *Postile* 1564 nalézáme ještě o 10 let později při tisku Ferovy *Postily*,¹⁸ bychom mohli hned vyvodit možnou hypotézu, že vlastním celého cyklu v roce 1564 byl Melantrich. Ve Ferově *Postile* se nachází cyklus od monogramisty (♀) a monogramisty EWA s letopočtem 1542 (u některých také s pořadovým číslem v rámci cyklu).¹⁹ Problém ale nastává v okamžiku, když si oba užité ilustrační cykly z edice Husovy *Postily* 1564 a z Ferovy *Postily* 1574–1575 dáme vedle sebe a porovnáme je. Zjistíme totiž, že nejsou shodné. V edici 1564 nesou stopy častého opotřebení, kdežto štočky z Ferovy *Postily* působí velice nově a všechny linie jsou syté a ostré. Rozdíly nalezneme především v detailech provedení. Předně se jedná o úhledné zaoblení původně romboické výplně svatozáře kolem Kristovy hlavy ve tvaru trojlístku, kruhu či rovnostranného kosočtverce. Postrádáme také obvyklé monogramy kopistů (například monogram CE u vyobrazení zjevení Ježíše učedníkům a svatý Tomáš vkládá ruku do rány na boku na fol. LXXXb z edice 1564 ve Ferově *Postile* na fol. 63b monogram zcela chybí). Z toho lze vyvodit, že se u tisku Husovy *Postily* a Ferovy *Postily* nejedná o stejnou sadu štoček.²⁰

Co se týká knižního dekoru, tak v tisku edice 1564 je použito celkem pět pletencových vinět, svačkový lístek a jednou malé vyobrazení dvojhavé orlice. Viněta č. 1 budí skutečně dojem, že se jedná o vinětu ve vlastnictví norimberské tiskárny. Nalézáme ji téměř ve všech českých tiscích této tiskárny, včetně tisků vyšlých po Montanově smrti.²¹ Ovšem při srovnání obou vinět z edice 1564 a z edic norimberských velmi záhy docházíme k zjištění, že se neshodují. Velmi patrné rozdíly jsou v levé části vnitřních jemnějších zavilín, neboť jsou na obou stranách točeny nestejně. Viněta č. 3 by sice tvarem a provedením odpovídala vinětě použité v knize *První díl knih služby slova božího* (1557) z Melantrichovské tiskárny,²² ovšem i zde se jedná o dvě naprosto rozdílné viněty, neboť vnitřní čtyři menší zaviliny jsou vynešeny až za vnější velké zaviliny, kdežto u edice zůstávají soustředěny blíže ke středu viněty. Zato přesně tuto vinětu č. 3 nalézáme v tisku Šturmovy kritiky *Rozsouzení a bedlivé uvážení velikého kancionálu* (1588).²³ Vinětu č. 2 nalézáme na závěr textu *Catonových Distich* (1566) vzniklých v tiskárně Jana Günthera.²⁴ Vinětu č. 1 nalézáme u Milchtalera v Jordánově *Knize o vodách hojetedných neb Teplících Moravských* (1580).²⁵ Svačkový list a dvojhavá orlice je doložena u Günthera na titulním listu Bavorovského *Postily české* (1557).²⁶

Použité ilustrace a ani dekor tedy nemůžeme vzít za podklad pro přiřčení edice 1564 Melantrichově tiskárně. Nelze také přejít bez povšimnutí záměrné napodobení norimberských edic do takové míry, že řada indicií jako užitá bordura či vyobrazení Jana Husa na hranici dokonale zmátly Bohatcovou a Daňhelku. Problém byl především ve špatném rozšířování těchto stop, jelikož norimberské tisky byly po celé 16. století v Čechách chápány jako vzorové. Můžeme předpokládat, že s tímto záměrem edice 1564 vznikala.

18 Knihopis K02450. Jedná se o štočky v I. díle na fol. 57a, 164a, 213b, 257b, 278a, 301b, 321b, 342a, 406b; II. díl fol. 3b, 63b.

19 VOIT, P. *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí: severýnsko-kosoňská dynastie 1488–1557. I.* Praha: KLP, 2013, s. 262–269. Na s. 266–267 vyobrazeny všechny štočky novozákonního cyklu monogramisty EWA.

20 Voit poukázal právě tuto nesrovnalost ve štočkách Ferovy *Postily* a Husovy *Postily* a na základě interpretace tohoto faktu dospěl k názoru, že edice 1564 nevznikla v Melantrichově tiskárně. Viz VOIT, P. *Český knihtisk... I.*, s. 267.

21 Například Knihopis K00958, K16358, K15580.

22 Knihopis K04055.

23 Knihopis K16007.

24 Knihopis K01480, blíže k tomu VOIT, P. *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. II.: tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498–1547.* Praha: Academia, 2017, s. 572, 671.

25 Knihopis K03603.

26 Knihopis K01005.

To nás vede k dosud nenastolené otázce nejdůležitější: Proč tisk vyšel bez udání místa a zcela anonymně? Edice sama o sobě byla reprezentativní a zároveň její pořízení velmi nákladné. Z porovnání obou textů edice 1563 a 1564 vysvítá, jaká mimořádná a v mnohém ohledu důsledná redakční péče jí byla věnována. Proč se tedy k edici její zhotovitel nepřihlásil? V této souvislosti se nejprve podíváme na stránky a místa v tisku, v nichž se vždy vyskytovaly nakladatelské údaje. Na titulním listu je vysázeno jen vročení frakturou č. 1.²⁷ Vročení se vyskytuje ještě jednou na posledním listu Jakoubkovy *Postily* vyjádřeno slovy jako součást specificky formulovaného impresna: „Vytisťeno ke cti a chvále i zvelebení jména Boha všemohoucího, potom pak všech věrných a pobožných v jazyku a v národu českém rozhojnění i nabytí víry pravé, též dojití milosti a spasení v Kristu Ježíši Pánu našem. Léta Páně tisícého pětistého šedesátého čtvrtého.“ Předně pod tímto textem se nachází z hlediska typografické kompozice stránky ještě mnoho volného místa, které by mohlo být (a možná také i bylo) doplněno signetem, vinětou či nakladatelskými údaji. Ale nebylo tomu tak. Tiskař tedy nechťel být s touto edicí spojován. Lze se domnívat, že to mohly zapříčinit obavy z postihu cenzury.

Čistě hypoteticky, položme si nyní otázku, kým tedy tiskař a nakladatel edice 1564 musel být? Předně musel mít kontakt (přímo či zprostředkovaně) na Norimberk a na Montanovu a Neuberovu tiskárnu, jelikož se mu podařilo opatřit štoček s Husovým upálením monogramisty MS. Měl ve svém okruhu spolupracovníků schopné redaktory a učence, kteří byli s to v relativně krátkém čase zredigovat a opravit Husův text a přidat zredigovaný text Jakoubkův. Zhotovitel možná reagoval na nastalou situaci na trhu, neboť je více než důvodné se domnívat, že výtisky edice 1563 určené pro český trh nedostačovaly poptávce a svou roli v tom mohla sehrát i distribuce. Ta mohla vést z Norimberku právě přes možného nakladatele a tiskaře edice 1564. V neposlední řadě se do výsledné podoby edice 1564 promítla také možná recepce a kritika edice z roku 1563, tudíž všechny možné změny a doplňky lze přičíst na vrub určité nespokojenosti uvnitř vzdělanecké čtenářské komunity s norimberskou edicí. Překvapivá je ale rychlost takové reakce, počítáme-li, že od vytištění norimberské edice v červenci 1563 uběhlo jen něco málo měsíců až necelý rok.

Na jasné určení tiskaře edice 1564 v tuto chvíli zatím nelze ani pomýšlet, neboť pro druhou polovinu 16. století nemáme ještě podchycený veškerý typografický materiál tiskáren fungujících v Čechách a na Moravě. Ačkoliv máme již k dispozici výsledky výzkumu Petra Voita pro první polovinu 16. století,²⁸ stále postrádáme práce o Melantrichovi, Nigrinovi, Dačických, Milichtalerovi a dalších. S tím souvisí také sledování vývoje a fluktuace užívaných štočků s dekorem a ilustračními cykly. Totéž lze říci o znalosti fundu norimberské tiskárny Neubergera a Montana do roku 1563 a poté o činnosti Montanovy vdovy, kde vznikla celá řada bohemik.²⁹ Předkládaný soubor poznatků, přehled materiálu a dílčí zjištění k distribuci štočků, který jsme shromáždili, však může posloužit ke komparaci při takovém studiu.

27 Nutno poznamenat, že v témže tvaru dataci sázeli také sazeči Melantrichovy dílny, například Knihopis K02263, K16025, K02195, K02350, K16964, K04814, K17109, K16188 atd. U Günthera například Knihopis K02930, Milichthalera K03603.

28 VOIT, *Český knihtisk...*, I. VOIT, *Český knihtisk...*, II.

29 Problematiku norimberských tiskáren do roku 1547 zpracoval VOIT, P. Role Norimberku při utváření české a moravské knižní kultury. *Documenta Pragensia*. 2010, 29, s. 389–457.

QUESTIONS SURROUNDING THE SECOND EDITION OF HUS' POSTIL FROM 1564

Summary: The article focuses on a typographic description of the anonymous print of John Hus' Postil from 1564. In view of the fact that the typographic material provided by the Nürnberg printing house of Johann von Berg (Montaus) and Ulrich Neuber, where Hus' Postil was printed in 1563, has so far escaped scholarly attention and the fact that no similar scholarly description of the majority of the printers active in the second half of the 16th century has yet been available, it cannot be stated with certainty where this anonymously printed edition originated. The edition has not been explored only from the point of view of its typography, used script, initials, decoration and illustrations but the author also tackles the following questions: why was the edition printed anonymously and why does the editorial concept differ from the Nürnberg edition from 1563.

Key words: John Hus, anonymous edition, Nürnberg, Czech printers, typography, 2nd half of the 16th century.

Mgr. Jan Pišna (*1982)

Vystudoval bohemistiku a slovakistiku na FF UK v Praze, nyní je doktorandem Ústavu české literatury a knihovnictví FF MU a Ústavu pro českou literaturu AV ČR. V současné době pracuje jako knihovník ve Strahovské knihovně v Praze. Zabývá se starší českou a slovenskou literaturou, latinskou humanistickou literaturou, čtením, čtenářstvím a knižní kulturou 16. století, česko-slovenskými kulturními kontakty v době raného novověku a exulantskými edicemi *Kralické bible*.

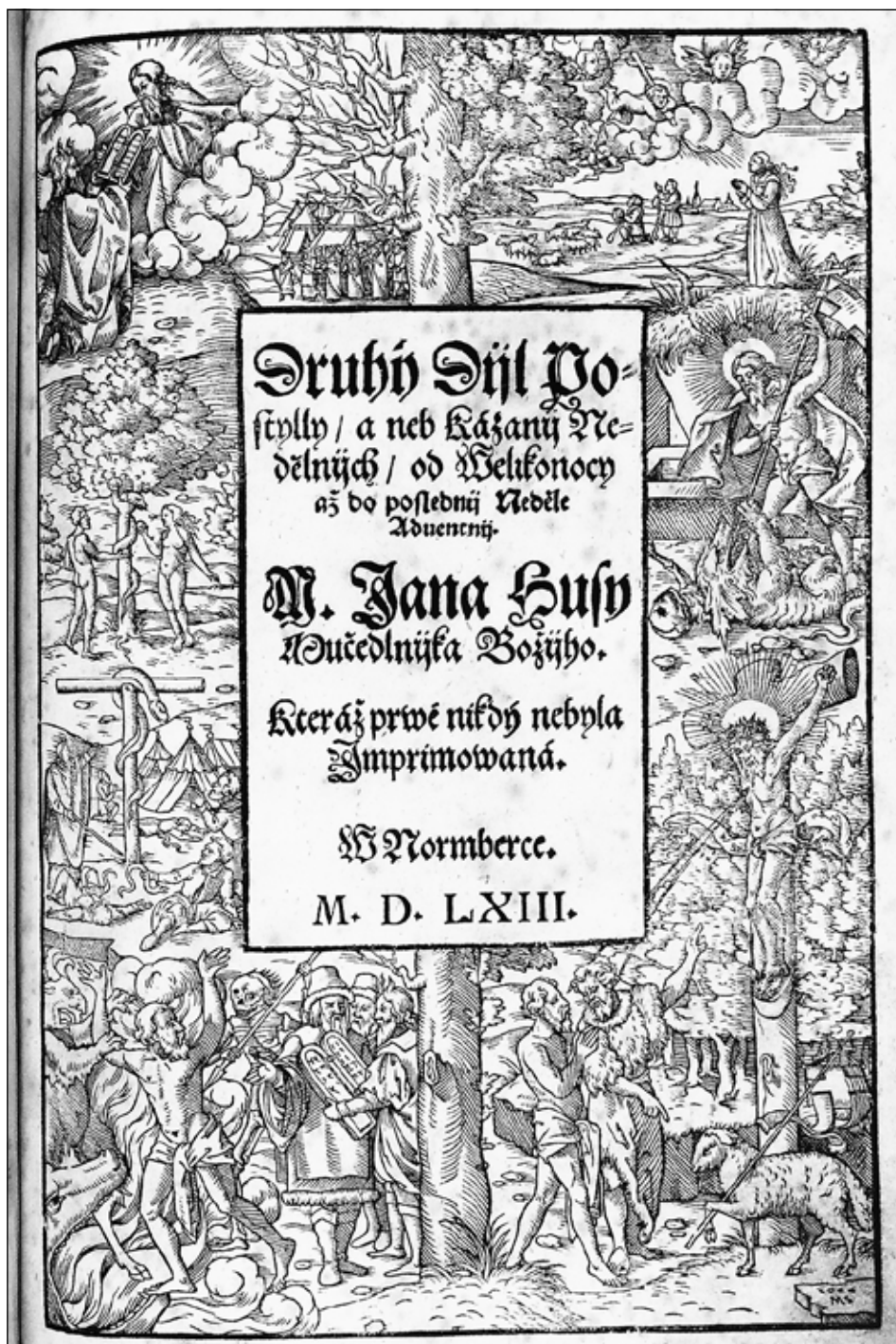
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Obrázek č. 1: Vyobrazení přijímání těla a krve Páně s možnými kryptoportréty Luthera, Husa a Melanchthona v druhém díle Husovy Postily na fol. CLXXVIIIa anonymní edice z roku 1564. Strabovská knihovna sign. DR III 9.

Obrázek č. 2ab: Titulní list Husovy Postily norimberské edice z roku 1563 (první a druhý díl je opatřen bordurami monogramisty MS). Strahovská knihovna, sign. BI I 24.

Obrázek č. 2b.

Obrázek č. 3abc: Titulní listy dvou dilů Husovy Postily a Jakoubkovy Postily anonymní edice z roku 1564.

Obrázek č. 3b.

Obrázek č. 3c.

Obrázek č. 4: Upálení mistra Jana Husa monogramisty MS. Strahovská knihovna DR III 9.

SOUPIS INICIÁL POUŽITÝCH V TISKU HUSOVY POSTILY 1564

Největší iniciály

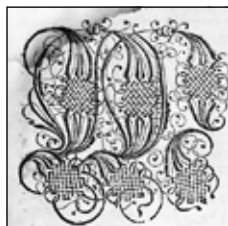
1 – P, 70×70 mm

2 – J, 70×67 mm

3 – A, 80×80 mm

4 – M, 72×72 mm

Střední iniciály

1 – N, 47×47 mm

2 – S, 47×47 mm

3 – M, 47×47 mm

Iniciály menší v rámečku

1 – W, 27×27 mm

2 – W, 27×27 mm

3 – E, 27×27 mm

Iniciály menší manupropriové v prostoru

1 – A, 27×27 mm

2 – B, 27×27 mm

3 – D, 27×27 mm

4 – E, 27×27 mm

5 – E, 27×27 mm

6 – G, 27×27 mm

7 – L, 27×27 mm

8 – N, 27×27 mm

9 – O, 27×27 mm

10 – R, 27×27 mm

11 – S, 27×27 mm

12 – S, 27×27 mm

13 – S, 27×27 mm

14 – T, 27×27 mm

15 – V, 27×27 mm

16 – W, 27×27 mm

17 – Z, 27×27 mm

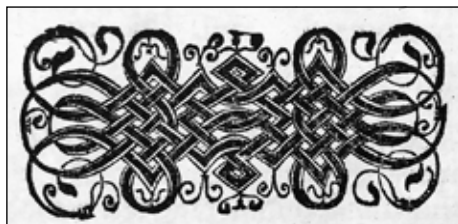

18 – Z, 27×27 mm

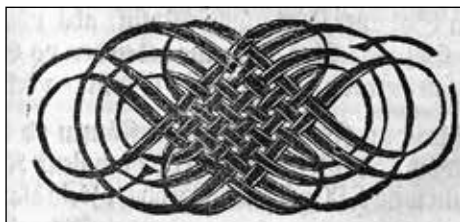
SOUPIS VINĚT POUŽITÝCH V HUSOVĚ POSTILE 1564

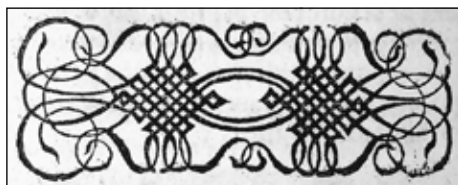
1 – Manupropriová viněta pásová, částečně konturovaná, uvnitř hvězdice v kruhu, 30×60 mm, folio [B6a].

2 – Manupropriová viněta pásová, částečně konturová, 30×67 mm, folio [C1b, C6b, fol. XLIIb].

3 – Manupropriová viněta, částečně konturovaná, 45×98 mm 45×98 mm, folio LXXIIIa, fol. LXXXVa.

4 – Manupropriová viněta, 30×82 mm, folio CXXIXb.

5 – Manupropriová viněta s motivem srdce, 33×67 mm, CCXXI.

Soupis použitých ilustrací v anonymní edici 1564

	název	Rozměr (v × š)	Folio	signováno
1	Upálení mistra Jana Husa	157×140	fol. A	M. S.
2	Příjezd Ježíše do Jeruzaléma	106×138	fol. Ia	
3	Ježíš vykládá učedníkům podobenství	106×139	fol. IIIa	
4	Ježíš odpovídá učedníkům sv. Jana Křtitele	106×140	fol. VIIb	HF
5	Sv. Jan Křtitel křtí Ježíše	106×140	fol. VIIIb	
6	Simeon a Anna uvádějí malého Krista do chrámu	105×137	fol. XIIIa	
7	Dvanáctiletý Ježíš v chrámu vykládá Písmo	106×140	fol. XVb	
8	Svatba v Káni galilejské	106×137	Fol. XIXa	
9	Ježíš se setkává s vojákem	106×138	Fol. XXIIIb	
10	Ježíš spící na lodi s učedníky na rozbouřeném moři	106×138	Fol. XXVIIb	
11	Ježíš sedící pod stromem zvěstuje podobenství	106×138	Fol. XXIXa	
12	Rozsévač kroulu	106×138	Fol. XXXIb	
13	Dělníci na vinici Páně	106×138	Fol. XXXVa	
14	Ježíš vykládá učedníkům podobenství o símě slova božího	107×139	Fol. LXb	HF
15	Ďábel pokouší Ježíše na hoře	107×139	Fol. XLIXa	
16	Ježíš se setkává s kananejskou ženou	107×137	Fol. LIIIa	
17	Ježíš vymýtá ďábla	107×138	Fol. LVIIb	
18	Ježíš krmí zástupy chlebem	106×139	Fol. LXa	
19	Židé metají kameny na Ježíše	107×138	Fol. LXVa	HF
20	Příjezd Ježíše do Jeruzaléma	106×138	Fol. LXXa	
21	Tři Marie přinášejí vonné masti k prázdnému hrobu	106×139	Fol. LXXIVb	
22	Ježíš a učedníci na cestě do Emauz	106×139	Fol. LXXVII	
23	Ježíš se zjevuje učedníkům a sv. Tomáš vkládá ruku do rány	106×138	Fol. LXXXb	CE
24	Ježíš se zjevuje učedníkům a sv. Tomáš vkládá ruku do rány	106×138	Fol. LXXXVIb	CE
25	Ježíš a podobenství o dobrém pastýři	106×138	Fol. XCIIa	JQ
26	Ježíš odpovídá učedníkům na cestě z města	107×139	Fol. XCVIIa	
27	Ježíš učedníkům předpovídá svůj odchod	106×138	Fol. CIa	
28	Ježíš sedící pod stromem zvěstuje podobenství	106×138	Fol. CIVb	

	název	Rozměr (v × š)	Folio	signováno
29	Ježíš učedníkům zjevuje Ducha svatého	107×138	Fol. CIXa	
30	Bordura stránková	264×170	Fol. Ia	CK
31	Seslání Ducha svatého	107×138	Fol. IIa	
32	Ježíš pronáší podobenství učedníkům a vedle něj stojícímu rabimu	106×138	Fol Xb	
33	Nikodém přichází v noci za Ježíšem	106×138	Fol. XIIIb	
34	Podobenství o bohatci a Lazarovi	106×138	Fol. XIXa	
35	Ježíš mluví s bohatými o hostině	107×138	Fol. XXVIa	
36	Podobenství o souzení (tříška a trám v oku) a slepci se společně vedou do jámy	107×138	Fol. XXXVIa	
37	Ježíš a učedníci lovící síť ryby	105×138	Fol. XLIIb	
38	Ježíš s rukou na kmene stromu pronáší podobenství	106×138	Fol. XLIIIa	
39	Ježíš chlebem nasytí zástupy	107×140	Fol. XLIXa	
40	Ježíš chlebem nasytí zástupy	107×140	Fol. Lb	
41	Dva muži v síni (podobenství o vladařství a dlužích)	107×138	Fol LIIIb	
42	Ježíš vyhání kupce z chrámu	107×138	Fol. LVIIIa	
43	Ježíš učedníkům zjevuje podobenství o zákoníku a zjevném hříšníkovi v chrámu	107×138	Fol. LXIIIb	ST
44	Ježíš uzdravuje hluchoněmého	105×138	Fol. LXVIIb	
45	Muž koná milosrdenství a žíznivého polévá vodou	107×138	Fol. LXXb	
46	Uzdravený malomocný leží u nohou Ježíše	107×138	Fol. LXXXb	
47	Dva muži v místnosti, jeden sedící a druhý stojí, v pozadí Ježíš učedníkům vypravuje podobenství	106×138	Fol.LXXXIIIb	
48	Ježíš oživil mrtvého	105×138	Fol. LXXXVIIIb	
49	Ježíš u stolu se zákoníky uzdravuje vodnatelného	107×139	Fol. XCIIa	
50	Ježíš rozmlouvá se zákoníky	106×138	Fol. XCVIa	
51	Ježíš uzdravuje trpícího dnou	105×138	Fol. Cb	CK
52	Zobrazení podobenství o zavraždění syna vinaře	106×139	Fol. CIIa	
53	Ježíš se setkává s vojákem	105×138	Fol. CVIa	
54	Dva muži v místnosti, jeden sedící a druhý stojí, v pozadí Ježíš učedníkům vypravuje podobenství	106×138	Fol.CVIIIb	
55	Ježíš rozmlouvá se zákoníky	105×138	Fol. CXIIIa	
56	Ježíš se setkává s vojákem	105×138	Fol. CXVIIIb	

	název	Rozměr (v × š)	Folio	signováno
57	Ježíš se modlí v Getsemanské zahradě mezi spícími apoštolý a Jidáš přivádí vojáky	106×138	Fol. CXXXa	
58	Ježíš a učedníci lovící síť ryby	107×138	Fol. CXXXVIIIb	
59	Ježíš odpovídá učedníkům na cestě z města	106×139	Fol. CXLIIIb	
60	Ježíš se zjevuje učedníkům a sv. Tomáš vkládá ruku do rány	106×140	Fol. CXLVIIIa	CE
61	Ježíšek položen na seně mezi Josefem a Marií	106×139	Fol. CLVa	HF
62	Ježíšek položen na seně mezi Josefem a Marií	106×139	Fol. CLXVb	HF
63	Luther a Hus podávají tělo a krev Krista	105×138	Fol. CLXXVIIIa	CE
64	Ježíš odpovídá učedníkům na cestě z města	106×139	Fol. CLXXXVIIIb	
65	Dva muži v místnosti, jeden sedící a druhý stojí, v pozadí Ježíš učedníkům vypravuje podobenství	106×138	Fol. CLXXXIXa	
66	Zvěstování Panně Marii	118×80	Fol. CXCVIa	VS
67	Marie s Alžbětou	118×80	Fol. CCb	VS
68	Marie Magdalena omývá Ježíšovy nohy	106×139	Fol. CCVb	
69	Bordura stránková	264×170	Fol. Ia	CK
70	Nanebevstoupení Krista	107×139	Fol. LXXVa	
71	Seslání Ducha svatého	107×138	Fol. LXXXVb	